

شادیاخ و نیشابور

در

عرصه تاریخ و باستان‌شناسی

www.ketab.ir

تألیف

رجبعلی لباف خانیکی

سرشناسه: لباف‌خانیکی، رجبعلی، ۱۳۲۷ -

عنوان و نام پدیدآور: شادیاخ و نیشابور در عرصه تاریخ و باستان‌شناسی/تالیف رجبعلی لباف‌خانیکی.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات امید مجد، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۸۲۶ص: مصور.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۵۶۹-۲-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

موضوع: باستان‌شناسی -- ایران -- شادیاخ

موضوع: Archaeology -- Iran -- Shadiyakh

موضوع: باستان‌شناسی -- ایران -- نیشابور

موضوع: Archaeology -- Iran -- Nishabur

موضوع: شادیاخ -- تاریخ

موضوع: Shadiyakh (Iran) -- History

موضوع: نیشابور -- تاریخ

موضوع: Nishabur (Iran) -- History

رده بندی کنگره: ۵۵DSR

رده بندی دیویی: ۸۰۴۳/۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۷۹۶۲۵

اطلاعات کتود کتابشناسی: فیپا

بنام کسی کافید از عدم

انتشارات امید مجد

بر انسان عطا کرد فکر و قلم

عنوان: شادیاخ و نیشابور در عرصه تاریخ و باستان‌شناسی

نویسنده: رجبعلی لباف‌خانیکی

ناشر: نشر امید مجد با همکاری پژوهشگاه میراث فرهنگی

نوبت چاپ: اول / زمستان ۱۴۰۰

تیراژ: صد نسخه

چاپخانه و صحافی: دیجیتال نشاط

طراح جلد: مرتضی تفضلی

صفحه‌بندی: عباس پورقاسمی

قیمت: چهارصد هزار تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۵۶۹-۲-۸

تلفن: ۰۲۱-۲۲۰۶۵۵۶۹

آدرس: تهران - صندوق پستی ۱۴۶۶۵-۱۵۵۸

فهرست مطالب

۱۹.....	پیشگفتار
۲۵.....	مقدمه
۲۹.....	بخش ۱: نیشابور و کهندژ
۳۱.....	۱-۱- واژه شناسی
۳۲.....	۱-۲- موقعیت
۳۴.....	۱-۳- پیشینه نیشابور در مطالعات باستان شناسی
۳۴.....	۱-۳-۱- استقرارهای دوران پیش از تاریخ
۳۴.....	۱-۳-۱-۱- تپه برج
۳۸.....	۱-۳-۱-۲- محوطه باستانی کلاته شوری
۳۹.....	۱-۳-۱-۳- تپه بلوچ
۴۱.....	۱-۳-۱-۴- تپه یوسف آباد
۴۲.....	۱-۳-۱-۵- محوطه شهرک فیروزه
۴۵.....	۱-۳-۱-۶- محوطه باستانی سه تپه
۴۷.....	۱-۳-۷-۱- محوطه باستانی کریم آباد
۴۸.....	۱-۳-۲- دوران تاریخی
۴۹.....	۱-۳-۲-۱- استقرارهای دوره پارت و اشکانی
۴۹.....	۱-۳-۲-۱-۱- محوطه باستانی نیشابور کهن
۵۱.....	۱-۳-۲-۱-۲- تپه برج
۵۲.....	۱-۳-۲-۱-۳- تپه بلوچ
۵۳.....	۱-۳-۲-۱-۴- تپه عشق آباد
۵۳.....	۱-۳-۲-۱-۵- تپه یوسف آباد
۵۴.....	۱-۳-۲-۲- استقرارهای دوره ساسانی
۵۴.....	۱-۳-۲-۲-۱- توزنده جان

۵۶..... ۱-۳-۲-۲-۲-۲ تپه علی آباد

۵۷..... ۱-۳-۲-۲-۲-۳ تپه سر ده

۵۷..... ۱-۳-۲-۲-۴ تپه باستانی کلاته شور

۵۸..... ۱-۳-۲-۲-۵ تپه اسحق آباد

۵۹..... ۱-۳-۲-۲-۶ تپه خسرو آباد

۵۹..... ۱-۳-۲-۲-۷ غار سوقند

۶۰..... ۱-۳-۲-۲-۸ تپه پیرگز

۶۰..... ۱-۳-۲-۲-۹ تپه عشق آباد

۶۱..... ۱-۳-۳-۱ دوران اسلامی

۶۲..... ۱-۳-۳-۱-۱ بررسی باستانشناسی سایکس

۶۲..... ۱-۳-۳-۲ کاوشهای باستانشناسی هیأت اعزامی از موزه متروپولیتن

۶۸..... ۱-۳-۳-۳ کاوش کوره‌های سفالگری نیشابور

۷۳..... ۱-۳-۳-۴ بررسیهای باستانشناسی ریچارد پولیت

۷۴..... ۱-۳-۳-۵ بررسی و تعیین حریم شهر باستانی نیشابور

۷۵..... ۱-۳-۳-۶ گمانه زنی باستانشناسی شادیاخ

۷۷..... ۱-۳-۳-۷ کاوش باستانشناسی شادیاخ

۷۹..... ۱-۳-۳-۸ فعالیتهای باستانشناسی هیأت مشترک ایران و فرانسه در نیشابور

۸۲..... ۱-۳-۳-۹ شناسایی محدوده پهنه شهری نیشابور کهن

۸۳..... ۱-۳-۳-۱۰ بررسی محوطه باستانشناسی فوشنجان نیشابور

۸۴..... ۱-۳-۳-۱۱ کاوش باستانشناسی تپه فوشنجان

۸۵..... ۱-۴-۱ مروری بر پیشینه نیشابور در متون

۸۵..... ۱-۴-۱-۱ نقل اساطیر و افسانه‌ها در ارتباط با نیشابور

۸۶..... ۱-۴-۲ مروری بر تاریخ نیشابور

۸۹..... ۱-۴-۳ نیشابور دوران اسلامی در متون

۱۱۳..... ۱-۵-۱ کهن‌دژ

۱۲۱..... بخش ۲: شادیاخ

۱۲۳..... ۲-۱-۲ شادیاخ

۱۲۳..... ۲-۲-۲ موقعیت جغرافیایی شادیاخ

۱۲۵..... ۲-۳-۲ شادیاخ در مسیر تاریخ

- ۱۲۵..... ۲-۳-۱- شکل گیری و گسترش شادیاخ در دوره طاهریان
- ۱۲۶..... ۲-۳-۲- شادیاخ، دارالحکومه صفاریان
- ۱۲۶..... ۲-۳-۳- آبادانی شادیاخ در دوره سامانیان
- ۱۲۸..... ۲-۳-۴- شادیاخ، سکونتگاه سلاطین غزنوی
- ۱۳۰..... ۲-۳-۵- فراز و فرود شادیاخ در دوره سلجوقیان
- ۱۳۲..... ۲-۳-۶- شادیاخ، آوردگاه خوارزم شاهیان و غوریان
- ۱۳۴..... ۲-۳-۷- فرجامی اندوهبار
- ۱۳۵..... ۲-۴- ابنیه و آثار معماری شادیاخ
- ۱۳۸..... ۲-۴-۱- مسجد منیعی
- ۱۳۸..... ۲-۴-۲- مسجد باب معقل
- ۱۳۸..... ۲-۴-۳- مسجد عقیل
- ۱۳۸..... ۲-۴-۴- نمازگاه عید
- ۱۳۹..... ۲-۴-۵- گورستان شادیاخ
- ۱۳۹..... ۲-۴-۶- آرامگاه عطار
- ۱۳۹..... ۲-۴-۷- مقبره طفلان مسلم
- ۱۳۹..... ۲-۴-۸- آرامگاه شیخ مجدالدین بغدادی
- ۱۳۹..... ۲-۴-۹- آرامگاه محمد بن اسلم الکندی و ابوالحسن طوسی
- ۱۳۹..... ۲-۴-۱۰- آرامگاه ابوعلی شادیاخی
- ۱۳۹..... ۲-۴-۱۱- آرامگاه ابواحمد شادیاخی
- ۱۳۹..... ۲-۴-۱۲- آرامگاه منصور بن طلحه بن طاهر و ابوالعباس اخو عبدالله طاهر
- ۱۳۹..... ۲-۴-۱۳- آرامگاه شیخ محمد بن اسلم طوسی
- ۱۳۹..... ۲-۴-۱۴- آرامگاه محمد ماهی جمال الاسلام
- ۱۳۹..... ۲-۴-۱۵- آرامگاه شیخ محمد ماسی و امام جمال الاسلام
- ۱۵۳..... بخش ۳: گمانه زنیهای باستان‌شناسی
- ۱۵۵..... ۳-۱- گمانه زنی
- ۱۵۶..... ۳-۱-۱- گمانه ۱ - S.T₁
- ۱۵۷..... ۳-۱-۲- گمانه شماره ۲ - S.T₂
- ۱۶۱..... ۳-۱-۳- گمانه شماره ۳ - S.T₃
- ۱۶۴..... ۳-۱-۴- گمانه شماره ۴ - S.T₄

۱۶۷.....	S.T ₅ - ۵ گمانه شماره
۱۶۸.....	S.T ₆ - ۶ گمانه شماره
۱۶۹.....	S.T ₇ - ۷ گمانه شماره
۱۷۰.....	S.T ₈ - ۸ گمانه شماره
۱۷۶.....	S.T ₉ - ۹ گمانه شماره
۱۸۰.....	S.T ₁₀ - ۱۰ گمانه شماره
۱۸۳.....	S.T ₁₁ - ۱۱ گمانه شماره
۱۸۴.....	S.T ₁₂ - ۱۲ گمانه شماره
۱۸۵.....	S.T ₁₃ - ۱۳ گمانه شماره
۱۸۹.....	S.T ₁₄ - ۱۴ گمانه شماره
۱۹۱.....	S.T ₁₅ - ۱۵ گمانه شماره
۱۹۲.....	S.T ₁₆ - ۱۶ گمانه شماره
۱۹۳.....	S.T ₁₇ - ۱۷ گمانه شماره
۱۹۳.....	S.T ₁₈ - ۱۸ گمانه شماره
۱۹۳.....	S.T ₁₉ - ۱۹ گمانه شماره
۱۹۳.....	۳-۲ اشياء و مواد فرهنگی
۱۹۳.....	۳-۲-۱ سفال
۱۹۵.....	۳-۲-۲ آجر
۱۹۷.....	۳-۲-۳ فلز
۱۹۷.....	۳-۲-۴ شیشه
۱۹۸.....	۳-۲-۵ قطعات گجیری
۱۹۸.....	۳-۲-۶ قطعات نقاشی روی گچ
۲۰۰.....	۳-۲-۷ سنگ
۲۰۰.....	۳-۲-۸ کاشی
۲۰۱.....	۳-۲-۹ زینت آلات
۲۰۱.....	۳-۲-۱۰ تزیین کوره
۲۰۲.....	۳-۲ مطالعات ژئوالکتریک در محوطه باستانی شادیاخ
۲۰۵.....	۳-۳-۱ نتایج بررسیها و تفسیر ژئوالکتریک
۲۰۵.....	۳-۳-۱-۱ بررسی نتایج حاصل در فصل اول و دوم مطالعات ژئوالکتریک

پیشگفتار

«از زمین و آسمان نیشابور»

از عمر و لیث صفاری حکایت کنند که به وقت پاسداری از نیشابور گفته:

«چگونه دفاع نکنم از بلده‌ای که گیاهش ریواس و خاکش نقل و سنگش فیروزه است»^۱.

نیشابور گیاهش ریواس، خاکش نقل و سنگش فیروزه بود. ارفع مقام مسکون بود و نامش بر سکه‌ها پیش و پس از اسلام «برشهر» ضرب میشد. شهری که چهل و چند محله داشت، یکی از آن محلات به قدر نیمی از شیراز. فیروزه‌اش بهترین جهان بود و شهرت معدن بواسحاقیش به گوش حافظ شیرازی هم رسیده بود. هزاران دانشمند از بخارا، جرجان، کاشان، اصفهان، تفلیس، نخجوان، دربند، گنجه، شروان، بغداد، هرات، سیستان، همدان، کرمان، طبرستان، چاچ، قزوین، یزد، میبد، اهواز، کازرون و بلکه از اقصای جهان اسلام از اندلس تا مرز چین، برای تحصیل و تدریس به آن آمده بودند. نیشابور قدمگاه حضرت رضا علیه السلام، موطن بزرگانی چون فضل‌بن‌شاذان و شعربی چون خیام و عطار، و مدفن سعید بن سلام مغربی است. واقع بر دشتی پرآب و خوش‌هوا که اثمارش در همه دوره سال برقرار بود و زنبور کندوهاش، جهان پر انگبین میکرد. نه فقط لطف هوا و نزهت و صفای نیشابور ممدوح دانشمندان و شعرا و جهانگردان بسیاری بوده، که محصولات صنعتی آن از جامه‌های نفیس بیرم و حریر و سفالها و شیشه‌هایش نیز.

روایتهای بازمانده از دوران مختلف حیات نیشابور، چه تواریخ محلی و جغرافیایی و چه سفرنامه‌ها، از این منظر بسیار میگویند. گویی دو بال به ما میدهند که در خیال بر آسمان نیشابور در طول تاریخ پرواز کنیم و از آسمان آنچه را دیده و روی داده ببینیم. لطف هوای صبحگاهش را استنشاق کنیم. همچون نسیم از مسجد جامع به کهن‌دژ و از آنجا به محله جولاهگان که بیش از سیصد کوچه داشت و از آنجا به شادیاخ سفر کنیم. از آسمان روایت چیزهایی به دیده می‌آید که در افق معمول دیده نمیشود. نیشابور از آسمان دل‌انگیز و باصفاست. بر از زمزمه‌های الفاظ گوه‌رین فارسی دری است. مأمن عرفا و پیروان ملل و نحل مختلف که در صلح و صفا کنار هم میزیستند. از آسمان روایات، سهل است تصور کردن حمله غزها به شهر و راحت میشود باور کرد که بر اثر غارت و کشتار آنان در اندک مدتی شهر نیشابور به آن عظمت که با مصر برابری میکرد، چنان شد که هیچ آفریده‌ای محله و سرای خود را بازنمیشناخت و در شادیاخ کاخها و عمارتها درهم کوفته شدند. از آسمان پیداست که مغولان در نیشابور و شادیاخ نیز چون بخارا «آمدند و کدند و سوختند و کشتند

^۱ - مهدی محقق، «خاک نیشابور»، به نقل از: آثار البلاد و اخبار العباد قزوینی.